

Seksualitetens betydning i etablering af magt og maskulinitet

Otto Ludvig Raben, greve til det lollandske gods Christiansholm, førte dagbog i størstedelen af sit voksenliv, fra 1749 til sin død i 1791. Dagbogen rummer notater om store og små sociale begivenheder, herunder en lang række optegnelser over grevens seksuelle forhold ved siden af ægteskabet. Med udgangspunkt i disse notater undersøger artiklen muligheden for at efterspore husbondens seksuelle udnyttelse af sine tjenestepiger og seksualitetens betydning for konstruktion af mandighed i slutningen af 1700-tallet.

Af Nina Koefoed

Historien rummer mange eksempler på forestillingen om husbondens og herremandens seksuelle udnyttelse af tjenestepiger og den kvindelige del af landbefolkningen generelt. Forestillingen om husbonden, der i kraft af de ulige magtstrukturer i husholdet var i stand til at udnytte sine tjenestepiger og få udlagt andre som barnefader, når de blev gravide, er oplagt. Den har sin ekstreme form i myten om middelalderens herremand, der havde ret til at tilbringe bryllupsnatten med fæstebondens brud, *jus primæ noctis*.

Fælles for begge historier er den symbolske kraft, de har som fortælling om kvindeundertrykkende patriarkalske samfund, hvor magt også var ensbetydende med ret til seksuelle ydelser fra kvinder, der qua deres underordnede stilling i samfundet ikke havde noget middel til at undvige udnyttelsen. Fælles for begge fortællinger er også, at de er enormt vanskelige at eftervise, fordi der i eklatant grad er tale om magtstrukturer og handlinger, der ikke har efterladt sig noget kildemateriale. Man kan ikke forvente, at herremanden førte regnskab med bryllupsnætterne, og husbondens uægte børn kan være tilskrevet andre.

Historierne har givet litterære aflejringer. Spørgsmålet om herremandens ret til den første nat er bl.a. temaet i Mozarts opera *Figaros Bryllup*, hvor kammertjeneren Figaro forsøger at forhindre, at hans principal, grev Almaviva, skal bruge sin ret til at tilbringe første nat med Figaros brud, Susanna. Ifølge historiker Jörg Wettlaufer er de historiske beviser for herremandens reelt eksisterende og håndhævede ret til første nat tvivlsomme, men fortællingen havde stor symbolsk betydning i det 15. århundrede som en mandlig magtdemonstration og en genindskrivning af godsejerens magt i en tid med faldende sociale forskelle.

Muligheden af seksuelle forhold til underordnede kvinder som en mandlig og adelig magtdemonstration springer imidlertid umiddelbart i øjnene fra grev Otto Ludvig Rabens dagbog. Otto Ludvig Raben var greve til Christiansholm på Lolland fra 1750 til sin død i 1791 og førte omhyggeligt dagbog over sin gøren og laden i perioden fra 1749 til 1790. Dagbogen blev ført, både når greven residerede i København sammen med sin familie, og når familien opholdt sig på deres godsbesiddelser. Optegnelserne i København rummer mange oplys-

ninger om, hvem greven og familien aflagde visit, hvor de var til selskab, hvornår de var ved hoffet, gik i teatret etc. Otto Ludvig Raben var tilsyneladende en oplysningsvenlig godsejer, via nærmeste familie forbundet med de mest fremtrædende personer i samtiden, men personligt uden den store politiske betydning. Til gengæld var hans interesse for musik overvældende og udmøntede sig både i nodesamlinger og personligt fløjtespil (Koudal, 1992; Koudal, 2007).¹

Grevens sociale liv er centrum for dagbogens optegnelser, og det begrænsede sig ikke til København. På herregårdene på Lolland plejede han social omgang både med adelige, velstående købmænd og embedsmænd, men også med sine egne fæstebønder, f.eks. i forbindelse med jagt eller bryllup. Desuden gav grevens ophold på Ålholm anledning til en særlig række optegnelser i dagbogen. Fra 1770 rummer dagbogen et betydeligt antal indføringer af tegnet IFT, der i visse tilfælde kobles med kvindenavne og enkelte gange skrives som "Jáy fxxx" eller "iftu". Det er derfor rimeligt at antage at tegnet er en kode for "Jáy foutu", der kommer af verbet "foutre", hvilket i 1700-tallet betød at kneppe (Koudal, 2007: 166). Med andre ord førte greven nøje regnskab med sine i alt 97 ægteskabelige sidespring² i perioden fra 1770 til 1778, idet de ligesom andre sociale aktiviteter omhyggeligt blev noteret i dagbogen. Bortset fra enkelte navngivne kvinder i København og Nysted, hhv. en tjenestepige og en fæstebondens hustru, er alle optegnelserne foretaget, mens greven opholdt sig på Ålholm, og repræsenterer dermed formentlig et seksuelt forhold til en af de kvindelige beboere på grevens gods, et forhold der således også rummede et ulige magtforhold. De navngivne kvinders sociale status giver ikke anledning til at antage, at grevens forbindelser overvejende har været socialt ligestillede adelskvinder fra omkringliggende godser eller besøgende hos familien. Udover grevens egne tjenestepiger er det mest nærliggende at tro, at der kan have været tale om

¹ En varm tak til Jens Henrik Koudal, der bragte mig på sporet af grev Rabens interessante dagbogsnotater og velvilligt stillede sin database til min rådighed.

² Jeg antager i det følgende, at notaterne i dagbogen dækker over uægteskabelige forhold, og at de ikke er udtryk for at grev Raben efter 13 års ægteskab begyndte at holde regnskab med sit ægteskabelige samliv. Enkelte navngivne kvinder underbygger denne antagelse.

både ugifte og gifte slægtninge til grevens fæstebønder og husmænd samt deres tjenestepiger, men kvinderne på godset nævnes ikke ved navn.

Det interessante ved Otto Ludvig Rabens historie er ikke så meget grevens formodede ægteskabelige sidespring, men at han har valgt at notere dem i sin dagbog, og at de stort set alle fandt sted hjemme på hans eget gods. Valget af det lokale, hvor en del mennesker sandsynligvis har været vidende om grevens relativt mange forbindelser, frem for København, hvor greven i al anonymitet kunne opsøge byens prostituerede, vil i det følgende give mig anledning til at diskutere, hvilken maskulinitetsforståelse der kan kobles til greven i hhv. en bymæssig og en landlig kontekst, og i hvilket omfang det giver mening at se grevens notater og seksuelle sidespring som udtryk for en mandlig magtdemonstration i stil med fortællingen om jus primae noctis, eller om der er helt andre kulturelle forventninger på spil.

Samtidig er sagen interessant, fordi greven har efterladt et meget sjældent kildemateriale i form af en husbonds notater om, hvornår han havde et seksuelt forhold til en tjenestepige eller en anden sandsynligvis underordnet kvinde. Med udgangspunkt i dagbogens notater vil jeg derfor også undersøge de kildemæssige muligheder for generelt at efterspore en husbonds eventuelle seksuelle udnyttelse af underordnede kvinder i en dansk 1700-tals kontekst. Artiklen er skrevet på baggrund af Otto Ludvig Rabens dagbogsnotater, en gennemgang af kirkebøgerne fra de otte sogne, som hørte under Christiansholm, samt sigt- og sagesfaldslistes fra godsets regnskab.

Udlægelse af barnefader

I Danmark, som i andre europæiske lande, var seksualitet uden for ægteskab reguleret af lov og retlige myndigheder i 1700-tallet. Reguleringen omfattede også ugiftes seksuelle forhold, lejemålene. De var belagt med bødestraf, lejemålsbøderne, og en gejstlig straf, det åbenbare skriftemål, senere konverteret til 8 dages fængsel på vand og brød (Danske Lov: 6-13-1; forordning af 14. oktober 1767). Når ugifte kvinder blev gravide, skulle de opgive navnet på den mand, der var far til deres barn, så han også kunne blive retsfulgt. Forskningen har vist, at de udlagte barnefædres sociale status i høj grad svarede til de gravide kvinders. Manglen på socialt højt placerede mænd, som man ifølge ovennævnte teori om patriarkalsk magtmisbrug måtte forvente at finde, er søgt forklaret dels ved de fremmede mænd og tilfældigt gennemrejsende handelsmænd og håndværkere, der blev udlagt, dels med en tese om, at velstillede mænd betalte andre for at vedgå faderskabet til deres børn (Appel, 1999: 187f.; Telste, 2000: 422ff.; Jansson, 2002: kap. 4; Hull 1996: 36). Retsstudier af mere alvorlige sædelighedsforseelser som hor og fødsler i dølgsmål viser, at seksuelle forhold mellem husbond og tjenestepige forekom. I disse sager forsvarede tjenestepigerne sig ofte med, at de havde forsøgt at undgå det seksuelle forhold, men blev truet eller for-

fulgt gennem længere tid af deres husbond (Cronberg, 1997: 107; Lövkrona, 1999: 79).

En anden forklaring på den ofte jævnbyrdige sociale status mellem mand og kvinde er, at de ugiftes seksuelle relationer i højere grad var udtryk for en søgen efter ægteskabspartner, end for at socialt højt placerede mænd udnyttede deres tjenestepiger. Den svenske historiker Marie Lindstedt Cronberg har på baggrund af en undersøgelse af bl.a. de ugifte mødre og barnefædrenes sociale status lanceret en teori om, at mens bondedøtrene holdt sig på dydens smalle sti, indtil de var blevet godt gift, så forholdt det sig anderledes med husmandsdøtrene og pigerne fra de fattigste grupper på landet. Disse kvinder havde ikke, som bondedøtrene, nogen til at forhandle ægteskab for sig og havde heller ikke en medgift eller udsigten til at arve en gård til at gøre sig attraktiv på ægteskabsmarkedet. Derfor indgik seksualitet som en del af deres ægteskabsstrategi, de var aktivt søgende på ægteskabsmarkedet og byttede seksuel omgang for ægteskab (Cronberg, 1997: 183ff.). Ud over de kulturelle forventninger til manden understøttede loven i første halvdel af 1700-tallet disse kvinders eventuelle strategi med et krav om, at manden skulle gifte sig med en uberygtet kvinde, hvis hun blev gravid som følge af et førægteskabeligt forhold (Danske Lov: 6-13-4,5; forordningen af 5. marts 1734).

Kvindernes brug af seksualitet som en ægteskabsstrategi udelukker ikke eksistensen af en uægteskabelig seksualitet afhængig af husstandens hierarkiske præmisser. Den danske historiker Hans Henrik Appel mener, at en relation til husbonden kunne være fordelagtig for tjenestepigen, fordi husbonden ofte købte sig ud af sagen ved at skaffe pigen en ægtemand, før han selv blev anklaget for hor (Appel, 1999: 188). I forlængelse af Cronbergs teori kan man således ane et kulturelt mønster, hvor den fattige tjenestepige byttede sin seksualitet for ægteskab, men ikke som en direkte relation mellem hende og en potentiel ægtemand. Husbonden eller herremanden optrådte i stedet som mellemmanden, der formidlede ægteskabet mod til gengæld selv at modtage den seksuelle ydelse. En avanceret udgave af retten til den første nat, hvor husbonden havde benyttet sig af retten, før ægteskabet blev arrangeret. En godsejer må i denne sammenhæng anses for en attraktiv, midlertidig partner for en fattig husmandsdatter, idet han havde mulighed for at købe en ægtemand til kvinden, når hun blev gravid, enten i form af økonomiske midler, i form af en fæstegård eller som eftergivelse af lejemålsbøder og andre restancer. Fordelen ved at arrangere et ægteskab for den gravide tjenestepige var, at barnet derefter ville blive født inden for ægteskab, hvorfor kvinden ikke ville blive spurgt ud om barnets fader. Sagen ville med andre ord forsvinde, før det overhovedet blev en sag.

Ubekendte mandspersoner og soldater

Uanset hvorvidt de lokale tjenestekarle var de reelle barnefædre eller påtog sig ansvaret på andres vegne, så udgør de fremmede og gennemrejsende mænd et, om

end beskedent så reelt eksisterende, mørketal i kirkebøgerne. Kirkebøgerne fra de otte sogne under Christianholms grevskab giver et indtryk af, hvordan disse mørketal i praksis tager sig ud. Således udlagde Maren Gottfredsdatter fra Fuglsang i Kettinge Sogn ved sin uægte datters dåb i 1787 som barnefader "en person navnlig Hans, som skulde have været paa Gaarden ved sidste midsommers tider". Præsten i Toreby noterede sig i 1775, at Dorthe Larsdatters uægte barn var blevet døbt og kaldet Karen. Til barnefader var udlagt en fremmed ved navn Lars. I disse tilfælde var der tale om mænd, hvis identitet var vanskelig, hvis ikke umulig, at spore, fordi opholdet på enen var midlertidigt.

En nærlæsning af, hvordan præsten i Herritslev sogn førte sin kirkebog i 1770erne giver anledning til en tilføjelse til de ovennævnte gæt på, hvordan husbondens seksuelle udnyttelse af tjenestepigen gemmer sig i kildematerialet. Da Anne Rasmusdatter i 1771 lod sin uægte datter Margrete døbe, noterede præsten omhyggeligt, at jordmoderen bar barnet til dåben, og hvem de tre faddere var, men undlod at nævne, hvem der var barnefader eller udlagt som barnefader. Spørgsmålet om barnets far blev forbigået i tavshed. Samme strategi blev brugt et par gange i 1773, selvom barnefaderen i andre tilfælde var opført, som han skulle, hos pågældende præst. Man kan selvfølgelig kun gisne om, hvorvidt der er tale om sjusk eller forglemmelse fra præstens side, eller om der alternativt i lokalsamfundet har været en forståelse for, at det i de konkrete tilfælde var bedst ikke at tale om barnefaderen, da denne var en socialt højt placeret mand.

Mere dramatisk fornemmer man, det har været samstedt, da Johanne Hansdatter i 1776 hævdede, at faderen til hendes uægte barn var en "ubekendt Mands Person, som kom til hende i skoven". Kvinden, der bar barnet til dåben, udlagde imidlertid en mand ved navn Claus. Sagen viser en form for selvjustits i lokalsamfundet, hvor barnefaderen godt kunne udlægges ved dåben, selvom moderen havde nægtet at opgive hans navn. Fordi barnefaderens navn skulle opgives ved både fødsel og dåb, var det muligt for myndighederne at presse forskellige personer for at få det rigtige navn. Den person, der bar barnet til dåben, var en anden end moderen, og vedkommende var efter al sandsynlighed ikke i samme afhængighedsforhold til barnefaderen, hvilket gav et andet rum for udlæggelsen. Samtidig benyttede Johanne Hansdatter sig af en kulturelt tilgængelig fortællestruktur, da hun udlagde den fremmede mand i skoven. Det viser, at den fremmede eksisterede som en kulturel fortælling og dermed i en vis forstand var accepteret. Som kulturel fortælling antyder den fremmede mand i skoven den potentielle seksuelle tvang, som kvinder var underlagt, ikke kun fra husbond, men fra mange mænd i samfundet. Fortællingen antyder imidlertid også kulturelle normer og koder for seksuel omgang mellem fremmede, som stemte meget

dårligt overens med den strenge regulering af uægte-skabelig seksualitet.³

Elementer af enten tvang eller prostitution fornemmer man også, da den vanføre Karen Bruun fra Rågelunde i Kettinge sogn i 1778 udlagde to landsoldater, Peder Christiansen og Christen Bierregaard, som barnefader til samme barn. Her blev en anden ofte set kategori også berørt, nemlig de mange soldater, der optrådte som barnefædre i kirkebøgenes notater. Det kan både afspejle soldaternes reelle andel af befolkningen, men også være et resultat af, at soldater var fritaget for straf i forbindelse med første lejermål og dermed ikke blev sanktioneret, første gang de blev udlagt som barnefædre. I det omfang man formoder, at socialt højt placerede mænd ønskede at skjule deres faderskab til uægte børn bag udlæggelsen af en anden barnefader, har mænd, der gjorde tjeneste i militæret, derfor formentlig været lettere at købe til at acceptere en udlæggelse. Den militære lovgivning tog dog højde for denne mulighed med en række hårde sanktioner mod soldater, der fejlagtigt lod sig udlægge som barnefædre og dermed misbrugte straffefriheden (Koefoed, 2007: 122).

Præsten i Kettinge sogn var i 1770erne ofte meget omhyggelig med at notere, hvor et uægte barns forældre havde tjent, da forseelsen blev begået, og opførte eventuelt også, hvor de nu tjente. Samme praksis havde f.eks. præsten i Bregninge sogn. Ud over at afsløre præstens dybe kendskab til tjenesterelationer i sit sogn, er det også muligt at se notaterne om husbond som en understregning af det husbondansvar, der blev svigtet, når tjenestepiger og -karle forså sig seksuelt. Det var husbonds opgave at holde orden på sædeligheden i sit hus, og når hans tjenestepige blev gravid, eller karlen udlagt som barnefader, kan man argumentere for, at husbond havde svigtet sit ansvar. Præsten i Toreby derimod begrænsede sig til at nævne, hvor de pågældende geografisk kom fra, og evt. om de var soldater og dermed fritaget for straf. Den enkelte sognepræst anlagde dermed et forskelligt syn ikke kun på forseelsens alvor og omfanget af gerningsmandens synd, men også på den ansvarlige husbonds ansvar. Præsternes ordvalg afslører også, at de ind imellem anså en udlæggelse for mindre troværdig. Præsten i Slemminge brugte konsekvent formuleringen "udlagt til barnefader", undtagen da Inger Hansdatter i 1786 fik døbt sit uægte barn, som hun "angav Niels Torv at være fader til". Med en enkelt

³ Karin Jansson (2002: 171f.) finder i sin undersøgelse af voldtægtssager historien om den fremmede mand brugt i retlig sammenhæng som en tilsyneladende både accepteret og reel fortælling, idet både kvinders og mænds vidneudsagn fortæller om, hvordan den fremmede mand antastede kvinden på landevejen og efterspurgte et seksuelt forhold. Når kvinden nægtede, udviklede mødet sig ofte til en voldtægt, men muligheden af kulturelle koder for frivillig seksuel omgang mellem fremmede antydes af disse vidneudsagn, hvor især den gifte kvinde giver udtryk for at have afvist en forespørgsel om sex fra en fremmed mand, hvilket ikke giver indtryk af, hvordan ugifte kvinder håndterede disse situationer.

ændring af formuleringen siges her mere om troværdigheden af udlæggelsen end mange ord.

Det er rimeligt at formode, at antallet af faddere, deres sociale status, og hvem der bar barnet, kan sige noget om, hvor udstødt eller accepteret kvinden var lokalt. I enkelte tilfælde undlod præsten systematisk at notere faddere for de uægte børn, selvom denne oplysning omhyggeligt blev givet for de ægte fødte børn (f.eks. Døllefjelde-Musse sogn i begyndelsen af 1770'erne). Det må tolkes som endnu en sproglig manøvre, der marginaliserede de uægte børns betydning i lokalsamfundet. Det er formentlig også et tegn på lokalsamfundets manglende accept af mor og barn, da Johanne Rasmusdatter i 1772 fik sin uægte søn døbt i Bregning sogn, og præsten noterede, at hele menigheden var faddere. Det er nærliggende at læse denne oplysning som udtryk for, at ingen ville stå frem som fadder for barnet, en handling der ville give barnet og dets mor en form for social accept. Det samme kan være tilfældet i de sager, hvor jordemoderen påtog sig at bære barnet til dåben.

Andre gange fremstår det, som om kvinder med en særlig social status eller forpligtelse påtog sig at bære barnet, som da skoleholderens kone i Døllefjelde i 1779 bar et uægte barn til dåben, eller i Herritslev sogn, hvor degnens datter i 1773 bar en tilrejsende kvindes uægte barn til dåben. Tyge Krogh har vist, hvordan byens øverste sociale lag i Kalundborg i midten af 1700-tallet påtog sig at stå fadder til natmændenes børn ud fra en betragtning om, at de, hvis de stod sammen, socialt kunne klare den skam og uærlighed, der koblede sig til kontakt med natmandsfamilien (Krogh, 2000: 85ff.). Det er muligt, at det samme i en vis udstrækning har gjort sig gældende i relation til de uægte børn og de ugifte mødre, således at kvinder fra lokalsamfundets relative top gik ind og påtog sig ansvaret for at bære barnet eller stå fadder, hvis ikke familie og nære relationer var til stede eller i stand til at løse opgaven. Ofte var det dog formentlig familien, der tog sig af den ugifte mor og det uægte barn, som da Mette Hansdatter fra Døllefjelde-Musse sogn i 1782 bar Maren Hansdatters uægte barn til dåben, mens Mads og Poul Hansen stod fadder.

Kirkebøgerne afslører også de relationer, der naturligt opstod på tværs af landet, når tjenestefolk rejste rundt og tog tjeneste. Som da Johanne Pederdatter fra Rågelunde, Ketting Sogn, i 1781 udlagde Anders Jyde som barnefader, en jysk karl, der havde tjent på egnen frem til juletid året før. Eller da Anne Margrete Clausdatter fra Nysted i 1773 udlagde en tysk karl Peder Wulf som barnefader. I ingen af disse tilfælde er det oplagt, at der var tale om en opdigtet person, men snarere om en person, der havde opholdt sig på egnen og var kendt af lokalbefolkningen, selvom vedkommende ikke længere var i lokalområdet. Dog har det forhold, at manden var forsvundet fra egnen og formentlig var vanskelig at spore, også gjort det bekvemt at udlægge ham som barnefader, også selvom udlæggelsen dækkede over en anden. Den bortrejste kunne jo vanskeligt protestere, medmindre han blev opsporet.

Det er yderst begrænset, hvad der på baggrund af kirkebøgerne alene kan siges om omfanget af husbondens eller herremandens seksuelle udnyttelse af tjenestepiger og andre i kvinder i en magtunderlegen situation. Ofte nævner kirkebogen kun mandens navn og geografiske placering uden anførsel af social og civil stand, hvilket gør det umuligt for eftertiden at tegne et billede af magtrelationerne omkring manden, fordi der kræves for indgående et kendskab til personer i et fortidigt lokalsamfund. Kirkebøgerne afslører både udeladelser, hvor en barnefader overhovedet ikke nævnes, og udlæggelser af fremmede og tilfældigt gennemrejsende eller senere bortrejste personer, som i princippet kunne dække over lokale barnefædre, men det er reelt ikke muligt at sige noget om det. Ligeledes var det fra midten af 1700-tallet muligt især for en rig husbond at sende en gravid tjenestepige til Fødselsstiftelsen i København, hvor hun kunne føde anonymt, uden at forholdet satte sig spor i de lokale kirkebøger. Endelig var der muligheden af, at de gravide tjenestepiger nåede at blive gift inden fødslen, i de tilfælde ville barnet ofte blive døbt som ægte, uden at spørgsmålet om barnefaderen blev bragt op.

Retsenhed

Den enevældige kongemagt havde uddelegeret en betragtelig del af sit magtmonopol til godsejerne. I retlig sammenhæng var det sket i form af den såkaldte sigt- og sagefaldsret, der gav godsejeren ret og pligt til at rejse tiltale mod godsets beboere, hvis de brød loven. Det tilfaldt således også godsejerne at rejse tiltale og opkræve bøder, når beboerne begik lejemål. Problemet med denne form for retshåndhævelse var manglen på retssikkerhed i begge ender af skalaen. Der er ofte blevet fokuseret på godsejerens misbrug af retten til at straffe og fæstebonden, der måtte en tur på træhesten for den mindste forseelse. Omfanget af dette magtmisbrug usagt, så var retssikkerheden, forstået som sikkerhed for ensartet retshåndhævelse, også tvivlsom i den anden ende af skalaen. Ofte blev lejemålssagerne ikke rejst ved domstolen, men bøderne blot opkrævet og eventuelt aftinget til et langt mindre beløb uden dom.⁴

Dilemmaet for den private sigt- og sagefaldsberettigede var, at den anklagede ikke altid var i stand til at betale sine bøder og meget mindre sagens omkostninger. Udgifterne i forbindelse med en retssag kunne derfor meget let, selvom den anklagede blev kendt skyldig, falde tilbage på anklager. Hvis den dømte heller ikke var i stand til at betale sin bøde, men måtte have den aftinget eller omdannet til en fysisk straf, så var det rent tilsæt for den sigt- og sagefaldsberettigede at håndhæve sin ret og pligt. Det førte til, at en del private sigt- og sagefaldsberettigede undlod at forfølge mindre, kriminelle handlinger som lejemålssager systematisk, især fik de fattige lov at slippe uden tiltale (Krogh, 1987). Det stod i kontrast til en mere systematisk bødeop-

⁴ H.H. Appel (1991: 464) anfører, at sagerne kun kom for domstolen, når der var problemer med at blive enige om betalingen.

krævning på kongens godser og i byerne, hvor kongen også var sigt- og sagefaldsberettiget.⁵

Lejermålsbøderne blev ophævet i 1812. I den forbindelse var retsenheden et vigtigt argument. Tilfældig bødeopkrævning uden rettergang var et problem for den fremvoksende retsstat, hvor retsenheden var central. Det blev betragtet som et problem, at private godsejere ikke sanktionerede når landets lov blev brudt, og at behandlingen af lejermålsbegængerne var så forskellig landet over. Længe inden den faktiske ophævelse af lejermålsbøderne havde man i centraladministrationen diskuteret og udstedt retningslinier for aftingning af bøderne, der gjorde bødebetalinger til en symbolsk størrelse, men den skulle stadig håndhæves systematisk. En baggrund for aftingningen havde været at gøre det muligt for de uægte børns forældre selv at forsørge deres børn ved ikke at straffe dem hårdt økonomisk lige efter barnets fødsel. Men et andet element i diskussionen havde også været godsejernes mulighed for magtmisbrug i forbindelse med opkrævningen af bøderne. Embedsmændene frygtede, at der bag den eftergivende holdning til opkrævningen af bøder kunne ligge et magtmisbrug, idet godsejerne kunne bruge den manglende bødebetalinger til f.eks. at presse unge mænd til militærtjeneste (RA,DK,I8, 1812, nr. 939). Historien om Otto Ludvig Raben og de i dagbogen omhyggeligt noterede ægteskabelige sidespring antyder muligheden af, at lejermålsbøderne også kunne anvendes til en langt mere raffineret form for magtmisbrug, som var meget vanskelig for centraladministrationen at gennemskue eller få kendskab til.

Otto Ludvig Raben

Otto Ludvig var født i 1730 som søn af den indflydelsesrige Frederik Raben, der bl.a. var gehejmekonferensråd under Frederik V. I 1751 blev han sendt på et flerårigt dannelsesophold i Paris, hvor han boede hos sin søster og dennes mand, Ditlev Reventlow, der var udsendt ved det danske gesandtskab i Paris.⁶ Her udviklede han en udsøgt evne til at begå sig i det adelige selskabsliv og ved hoffet (Koudal, 2007: 39-61). Ved hjemkomsten knapt fire år senere fortsatte Otto Ludvig det aristokratiske selskabsliv i København, godt hjulpet af forældrenes position og familiens netværk. Han var knyttet til hoffet, hvor han ofte kom i selskabelig anledning, og blev i 1755 udnævnt til kammerherre. Bortset fra denne udnævnelse gjorde han ikke umiddelbart anstalter til at påbegynde en administrativ karriere og tilbragte somrene på Lolland (Koudal, 2007: 66).⁷ I 1757

giftede han sig med Anna Catharina Heningia Buchwald. De fik sammen otte børn, to drenge og seks piger, hovedsageligt født i perioden 1759-1770, den sidste i 1774. Perioden frem til 1767 var præget af en socialt meget aktiv vintersæson i København, idet familien, der residerede på Ålholm, flyttede til København hver vinter. Fra 1768 slog familien sig mere til ro på Lolland, hvilket kunne tyde på at Otto Ludvig på dette tidspunkt begyndte at overtage en større del af ansvaret for den daglige drift fra sin far. Det er også muligt, at Otto Ludvig, der ikke havde satset på en administrativ karriere, men alligevel i kraft af sit svogerskab til A.G. Moltke i 1763 var blevet udnævnt til kongens ceremonimester, mistede indflydelse efter tronskiftet i 1767 og derefter besluttede helt at trække sig tilbage til sine godser (Koudal, 2007: 91).

Få år efter at familien mere permanent havde valgt det adelige godsejerliv på Lolland, begyndte grevens notater – IFT – i dagbogen, og de fortsætter frem til året før hans død. Tidsperioden og lokaliteten giver en mistanke om, at magtaspektet af handlingen kan have været mere central end selve det seksuelle forhold. Samtidig var der en pause i hustruens barnefødsler, der ellers havde fundet sted siden brylluppet med maksimalt to år mellemrum, idet den næstsidste datter blev født i marts 1770 og parrets sidste barn i maj 1774. Derefter er der ingen beviser på seksuelt samliv mellem ægtefællerne, hvilket også kan forklare sidespringene.⁸

Som sigt- og sagefaldsberettiget havde Otto Ludvig Raben relativt frie rammer på sit gods, idet han selv skulle rejse tiltale for lejermål og andre sædelighedsforbrydelser. Men reelt set havde han også et ansvar for at sikre, at rigets love blev efterlevet på godset, og at beboerne levede et sømmeligt liv. Husbondens generelle ansvar for sædeligheden anes i præsternes omhyggelige notater om, hvor lejermålsbegængerne havde tjent, da forseelsen blev begået, og Otto Ludvig Raben besad som husbond samme ansvar for hele godset. Dagbogsnotaterne viser, at hans egen mangel på seksuel integritet har gjort det vanskeligt for ham at foregå fæstebønderne med et godt eksempel og måske endda vanskeliggjort justitsen og dens legitimering.

En del af centraladministrationens bekymring i forbindelse med lejermålsbøderne var, at de tilsyneladende

⁵ Dog viser studier af byfogedens regnskab fra Viborg, at der også her i perioder var en systematisk aftingning af bøder til det lejermålsbegængerne nu kunne betale, uden at der blev rejst tiltale og afsagt dom (Koefoed, 2007: 210f.).

⁶ Som Envoyé extraordinaire.

⁷ Grevskabet Christiansholm blev oprettet i 1734 på foranledning af Otto Ludvigs farmor, Emereintia von Levetzau, der samlede godserne Aalholm, Bramslykke og Egholm og fik oprettet dem som grevskab til sin ældste sønnesøn, Christian Raben, som var Otto Ludvigs storebror. Grevskabet skulle bestyres af Emereintias søn, Chr. Frederik Raben, indtil dennes

død. Da Christian Raben afgik ved døden i 1750, blev det i stedet Otto Ludvig Raben, der blev greve, selvom grevskabet stadig var bestyret af faderen frem til dennes død i 1773.

⁸ Et svensk studie af dølgsmålssager inddrager mandens rolle i både det forudgående lejermål og i barnedrabet. Her trækkes den gravide eller endnu ikke kirketagne hustru frem som en af de forklaringsrammer, mænd brugte til at give mening til deres seksuelle sidespring, dvs. at mandens seksuelle forhold til en anden end hustruen blev legitimeret med at hun var indisponeret (Lövkrona, 1999: 79; Cronberg (1997: 107). I modsætning hertil starter grev Rabens ægteskabelige sidespring tilsyneladende først, efter at hustruens graviditeter var ophørt, og i det år, hvor hun var gravid med den sidste, noterede han meget få seksuelle aktiviteter.

slet ikke blev opkrævet på en række godser. Den lem-fældige retspleje forstyrrede ideen om retfærdighed. Sigt- og sagefaldslisterne fra Christiansholm afslører, at hverken Otto Ludvig Raben eller hans far var streng i håndhævelsen af bøndernes sædelighed. Fra 1740 blev der ført restancelister over de beboere på godset, som skulle betale lejermålsbøder. Indtil 1740 blev bøderne både opkrævet og betalt, men herefter blev skyldnerne blot noteret på restancelisten, der voksede år for år, uden at bøderne blev inddrevet, aftinget eller omdan- net til fysisk straf. Enkelte valgte at betale deres bøder frivilligt, de resterende blev stående på listen frem til 1773, hvor Otto Ludvig Raben ved sin overtagelse af godset eftergav hele faderens restanceliste (Aalholms Kontributions- og jordebogsregnskab).

Herefter blev de enkelte lejermålsyndere stadig om- hyggeligt noteret i grevens regnskab, men bøderne blev eftergivet lige så systematisk ved mundtlig resolution. For mændenes vedkommende under betingelse af, at de bidrog til børnenes underhold, mens kvinderne fik overdraget ansvaret for at opfostre børnene (Aalholms Kontributions- og jordebogsregnskab 1778-79). Ved første øjekast en meget mild justits med sædeligheden, der passer godt ind i centraladministrationens billede af den manglende justits og den deraf følgende mangel på retsenhed i riget. På den anden side sikrede Otto Lud- vig Raben ved eftergivelsen af bøderne, at de uægte børn blev forsørgt, og at både moderen og faderen bidrog hertil. Det var i overensstemmelse med en for- ordning fra 1763, der tilsagde faderen til et uægte barn at betale halvdelen af udgifterne til dets opvækst de første ti år af dets liv, og senere forordninger, der gav moderen til et uægte barn retten til at forestå dets op- vækst (forordning af 30. maj 1794). Koblingen mellem eftergivelse af bøder og forpligtelsen til at forsørge lå i forlængelse af holdningen i centraladministrationen, der arbejdede for at gøre bødepraksis mere lempelig og aftingning mere udbredt, så man ikke fratog forældrene muligheden for at forsørge deres egne børn. Med den systematisk førte restanceliste levede Otto Ludvig der- med op til tanker om, hvordan bøderne skulle forval- tes under social hensyntagen til det uægte barn og i et vist omfang dets mor.

Men den systematiske registrering af skyldnerne lev- nede også godsejeren materiale til den form for magt- misbrug, som bekymrede embedsmændene, nemlig muligheden af at presse andre ydelser ud af godsets beboere til gengæld for ikke at inddrive den ubetalte bøde. Det har i højere grad gjort sig gældende for den gamle greve, under hvem der blot blev ført restanceli- ster, men hverken eftergivet eller aftinget. Otto Ludvig Rabens årlige eftergivelse af lejermålsbøderne fjernede muligheden for vedvarende at bruge den gamle gæld som pressionsmiddel. På trods heraf er det interessant at undersøge, hvilken forbindelse der kan tænkes mel- lem den manglende opkrævning af lejermålsbøder og grevens mange ægteskabelige sidespring. Eftergivelsen af bøderne kan sammen med hans egne seksuelle forly- stelser tolkes som en mere afslappet holdning til folkets

seksuelle praksis end tidens religiøse normsæt lagde op til – at han overførte sit eget moralkodeks til bønderne og derfor ikke fandt det nødvendigt eller rimeligt at opkræve bøder. Samtidig kan tegnene i dagbogen i al sin enkelthed også være et spørgsmål om at holde styr på de krav, der efterfølgende kunne rejses om fader- skab og økonomisk understøttelse.

En mulig barnefader

Det er en nærliggende tanke, at Otto Ludvigs IFT- notater dækker over forhold til ugifte kvinder på god- set. Dagbogen udgør således en kildemæssig unik muli- ghed for at kombinere eftersøgningen af socialt højt placerede barnefædre i kirkebøgerne med en sjælden adgang til at vide, hvornår en herremand rent faktisk stod i forhold til en anden end sin hustru. Et antal uæg- teskabelige relationer svarende til grevens vil nærmest med sikkerhed have resulteret i et antal uægte børn, der blev døbt i en af godsets kirker.

Vi kan kun gisne om, hvorvidt der har været tale om forhold til kvinder, der var underlagt Otto Ludvigs formelle juridiske husbondmyndighed (der var ud- strakt til alle godsets beboere). Reelt set kan der også have været tale om kvinder af høj social byrd, som besøgte godset og familien Raben. Hvis vi holder os til den første tese og antager, at i hvert fald nogle af kvin- derne har været Rabens undergivne, så kan vi stadig ikke bevise, at der har været tale om magtmisbrug.⁹ Dog kan man godt tillade sig at sætte spørgsmålstegn ved, hvilken reel frihed en kvinde på grevens gods havde til at sige nej til ham, hvis han ønskede seksuelle ydelser fra hende – især hvis hun i forvejen skyldte ham for en lejermålsbøde eller havde fået den eftergivet og således stod i en anden form for gæld til ham. Selvom der i situationen ikke har været tale om magtanvendel- se, så har der været tale om en skæv magtrelation og dermed en indirekte, strukturel patriarkalsk magt.¹⁰ Notaterne afslører heller ikke hvor mange forskellige kvinder, der var tale om. Det er næppe sandsynligt at det drejede sig om 97 forskellige. Notaterne optræder ofte i små klumper, der kan indikere at greven på det givne tidspunkt har haft et forhold til en bestemt kvin- de, men man kan nok antage, at der har været forskelli- ge kvinder gennem årene.

Grevskabet Christiansholm havde ca. 200 fæstebønder, fordelt på 16 landsbyer i otte sogne, dertil kom et ikke

⁹ Tesen om, at kvinderne var tjenestepiger, underbygges af, at en enkelt af de gange, hvor omstændighederne omtales mere konkret, er ved et besøg hos svogeren A.G. Moltke i Køben- havn, hvor Raben havde seksuel omgang med en tjenestepige, uden at det er helt klart ud fra dagbogens notater, om der var tale om hans egen eller husets tjenestepige (Koudal, 2007: 167).

¹⁰ Francisco de Miranda (1987, f. eks. 161, 184) noterede under sit besøg i Danmark i 1787-88 en del seksuelle forhold til tjene- stepiger i sin dagbog. Han nævner også en del gange, hvor tjenestepiger og andre kvinder, der var fremskaffet til at gøre ham selskab, afviste et seksuelt forhold, hvilket får spørgsmå- let om seksuelle ydelser til at fremstå mere som et tilbud end som tvang.

kendt antal husmænd og tjenestefolk. Ud fra kirkebøgerne kan tegnes et billede af illegitimitetsmønsteret i den periode, hvor greven noterede sine seksuelle sidespring. Notaterne i grevens dagbog viser store udsving for de enkelte år, men generelt var aktiviteten faldende hen over årene. Det samme gælder illegitimitetsraten i grevskabet, der var faldende på et tidspunkt, hvor den gennemsnitlige illegitimitetsrate for hele landet var stigende. Der er med andre ord tegn på, at den årrække hvor greven noterede sig flest seksuelle forhold var sammenfaldende med, at der blev født flere uægte børn end normalt i godsets sogne. Der er ligeledes en svag tendens til at grevens meget aktive år blev efterfulgt af år med mange uægte fødsler, især i udvalgte sogne.

En øget illegitimitetsrate alene beviser ikke grevens faderskab til de uægte børn, endstige udnyttelse af husbondautoriteten til at opnå seksuelle ydelser. Hvis faderskabet skal bevises som skjult bag andre udlæggelser, må det være muligt at koble grevens notater med de mere tvivlsomme udlæggelser af fremmede og gennemrejsende eller helt manglende udlæggelser af barnefader. Det skal for en god ordens skyld bemærkes, at greven ikke i nogen tilfælde er opgivet som barnefader til et uægte barn, det fremstod altså ikke som en kulturel mulighed, selvom man dagbogen taget i betragtning må antage, at han i enkelte tilfælde har været faderen.

Mistanken falder tungere på greven, da Anne Rasmusdatter den 30. marts 1771 fik døbt sit uægte barn, uden at barnefaderen blev nævnt. Otto Ludvig Raben har noteret IFT bl.a. ud for den 22. juni 1770 og i alt seks gange i maj, juni og juli det pågældende år. Det er muligt, at greven stod i et længerevarende forhold til Anne Rasmusdatter, og at præsten efterfølgende diskret har undladt at spørge til den barnefader, hvis identitet sikkert var kendt i forvejen. Samme præst undlod i august 1773 at optegne, hvem der var barnefader til Margrethe Christensdatters uægte søn. Greven havde forlystet sig i grevskabet både i november og december 1772. Men præsten undlod også at oplyse, hvem der var barnefader til Ellen Jensdatters uægte barn, der blev døbt i januar 1785, hvor greven ifølge sin dagbog ikke kunne være barnefader. Det er derfor muligt, at nogle af de tilfælde, hvor præsten undlod at opgive eller spørge til barnefaderen, dækkede over grevens seksuelle udfoldelser i sognet, men det er ikke en entydig tendens. Greven er også udelukket som barnefader i andre tilfælde, hvor der ikke nævnes en barnefader, og der kan således lige så godt være tale om en sjusket præst.

En anden mulighed for at skjule grevens faderskab var udlæggelsen af de fremmede og tilfældigt gennemrejsende. Jeg nævnte i min gennemgang af kirkebøgerne bl.a. kvinden, der udlagde "en fremmed ved navn Lars", og en anden kvinde, der opgav en fremmed, som kom til hende i skoven. I begge tilfælde har greven i sin dagbog noteret seksuelle aktiviteter på datoer, der gør ham til en potentiel barnefader.

Endelig kan greven selvfølgelig gemme sig bag helt traditionelle udlæggelser, hvis han har købt almindelige bønderkarle eller soldater til at vedgå faderskabet. De tilfælde er om muligt endnu sværere at eftervise, men ind imellem optræder oplysninger, der kan kobles til en mistanke. Som f.eks. da Ellen Jacobsdatter fik sit uægte barn døbt i efteråret 1781 og udlagde Rasmus Suhr til barnefader. Mellem barnets undfangelse og barnedåben fik Rasmus Suhr fæstegård i et andet sogn på godset end der, hvor barnet blev døbt. Det beviser dog intet, heller ikke selvom greven noterede IFT i både december 1780 og januar 1781. Formentlig har Ellen Jacobsdatter og Rasmus Suhr ved det uægte barns undfangelse været parate til at fæste en gård og indgå ægteskab. Det uægte barn har således været et resultat af den almindeligt accepterede praksis, hvor det seksuelle samliv startede før ægteskabet. Alternativt ser vi her eksempel på et kulturelt skema, hvor tre parter så at sige indgår i ægteskabshandlen, således at greven som modydelse for et seksuelt forhold, hvor kvinden blev gravid, skaffede en ægtemand, der blev betalt med en fæstegård. Et grundigt kirkebogsstudie af de ugifte mødre og deres videre skæbne, sociale status, ægteskab og børn kunne måske tegne et mønster.

Samlet viser sammenholdningen af kirkebøger og grevens notater i dagbogen mest af alt, hvor vanskeligt det er at spore de udlægninger af barnefædre, som skulle dække over husbonds udnyttelse af tjenestepiger på husholdets – eller godsets – hierarkiske og patriarkalske magtprincipper. Selv i en situation med et ret unikt kildemateriale. Grevens dagbogsnotater giver os viden om seksuelle aktiviteter, der stemmer overens med historikernes forestillinger om seksuel udnyttelse skjult både bag kirkebøgenes harmløse og de mere tvivlsomme udlæggelser af barnefædre. Alligevel har det ikke været muligt at eftervise noget mønster i, hvordan det reelle faderskab er skjult. Den nærliggende konklusion er således, at greven enten har købt en ugift mand til at påtage sig faderskabet og barnet er blevet født som uægte. I givet fald kunne det være interessant at undersøge, i hvilket omfang de ugifte mødre senere blev gift med den, der var udlagt som barnefader. Alternativt har greven så at sige giftet pigen bort – købt en ægtemand – og barnet er blevet født som ægte.¹¹

Indtil videre har jeg i min søgen efter grevens uægte børn forudsat, at hans seksuelle fornøjelser begrænsede sig til godsets ugifte kvinder. Det kan jeg ikke vide, blot vil relationer til gifte kvinder være endnu vanskeligere at opspore, fordi børnene i givet fald ville fremstå som ægtemandens. Den ene af de to navngivne kvinder i dagbogen var tilsyneladende en fæstebondens hustru (Koudal, 2007: 167). En anden mulighed for at skjule

¹¹ Det er også en mulighed at grevens forhold kan spores via for tidligt født børn, dvs. tilfælde hvor det er lykkedes at gifte kvinden, inden barnet blev født, og det således er opført som ægte i kirkebogen – hvorved illegitimitetsraten heller ikke vil være påvirket – et parameter, jeg ikke har undersøgt. Ligeledes er det muligt, at en sammenholdning af godsets tjenestepiger med de ugifte mødre ville vise et mønster.

resultatet af de uægteskabelige forhold var at sende de gravide tjenestepiger til København, hvor de kunne føde på fødselsstiftelsen. Denne trafik ville muligvis kunne efterspore i godsets lister over ansatte, når pigerne forlod tjenesten i utide – med mindre de fortsatte med at være i grevens tjeneste, mens de lå på fødselsstiftelsen, og vendte tilbage til godset efter fødslen.

Godsejerens mandighed og seksualitet

Den manglende opkrævning af lejemålsbøder skabte, uanset sine intentioner, et uafklaret økonomisk mellemværende mellem en del af godsets beboere og greven, en afhængighed der øgede de eksisterende skæve magtrelationer og skabte muligt grundlag for afpresning af bønderne, hvad enten denne mulighed blev benyttet eller ej. Det særlige ved de ikke opkrævede lejemålsbøder er deres kobling til sædeligheden, især grevens eget seksualitetsmønster taget i betragtning. Selvom lejemålsbøderne officielt blev eftergivet, har denne handling i sig selv etableret en gældssituation, der kan betragtes som en gavegivning, der skulle gengældes, før relationerne var genoprettet med samme grad af jævnbyrdighed som tidligere.

En lang række af de sociale relationer greven indgik i, kan tolkes som gavegivning. Jens Henrik Koudal har tolket grevens deltagelse i det sociale liv ud fra en gavegivningslogik, hvor måltider fungerede som symboliske gaver, der skabte og underbyggede asymmetriske sociale relationer. Otto Ludvig Raben og hans hustru indgik i det sociale liv i København som en del af forældrenes familie og modtog langt flere måltider, end de selv var vært ved. De spiste således ofte ved Otto Ludvigs forældre, men bespiste dem aldrig. Det samme gjaldt for en række af de socialt højt placerede familier og kongefamilien, i hvis huse de kom uden at gengælde denne gestus. I modsætning hertil var de på Ålholm ofte selv værter for en række lokale embedsmænd, der aldrig selv inviterede greveparret, mens den lokale adel tog på visit hos hinanden efter en nøje og jævnbyrdig udveksling, der sikrede, at ingen signalerede social overlegenhed (Koudal, 2007: 202ff.). Afholdelsen af bryllup var ligeledes med til at cementere de asymmetriske sociale strukturer. Kongen viste nåde og position ved at holde bryllup for sine betroede hoffolk, en gave der ikke kunne gengældes, ligesom godsejeren holdt bryllup for betroede tjenestefolk og evt. fæstebønder (Koudal, 2007: 74). På samme måde viste Otto Ludvig med eftergivelse af lejemålsbøder både position og nåde – hans position som godsejer gjorde det muligt for ham at afgøre, hvornår loven skulle håndhæves, og han kunne samtidig vise sig nådig ligesom den nådige enevoldskonge, når denne gav dispensation i straffesager. Eftergivelsen af lejemålsbøderne kan dermed tolkes som en symbolsk gave, hvis formål var at underbygge de i forvejen ulige sociale strukturer på godset mellem godsejer og godsets beboere. I denne sammenhæng har Otto Ludvigs eftergivelse af hele faderens restanceliste ved overtagelsen af godset ikke kun signaleret en ny form for regnskabsførelse, men også understreget hans egen position som almægtig husbond.

Koblingen af den manglende opkrævning af lejemålsbøderne med grevens seksuelle adfærd åbner for en række mulige tolkninger. Ud over at bekræfte de asymmetriske sociale relationer på godset kan de manglende bødeopkrævninger have fungeret som en form for betaling for Otto Ludvig Rabens relativt uhindrede adgang til seksuelle ydelser enten blandt de kvinder, der havnede på restancelisten, eller blandt godsets kvinder generelt. Som husbond og ansvarlig også for den seksuelle adfærd i både sin store og lille husstand har greven været sårbar over for handlinger, der kunne tolkes som en overskridelse af hans legitime anvendelse af husbondmyndigheden. Mens en retfærdig og ansvarlig opretholdelse af husbondmyndigheden har været betragtet som mandig, kan misbrug af husbondmyndigheden og overskridelse af de kulturelt og retligt definerede beføjelser have betydet, at husbonden – frem for at blive associeret med den hegemoniske husbondmaskulinitet – blev forbundet med en negativ, voldelig og ulegitim maskulinitet (Jansson, 2002: 119). På trods af sine lovmæssige rettigheder kunne husbonden og herremanden ikke opføre sig, som det passede ham, uden at miste mandighed. I den forbindelse kan eftergivelsen af lejemålsbøderne og den accept af bøndernes seksuelle relationer uden for ægteskab, der lå heri, koblet med de manglende bøder som en indirekte betaling, have skabt et skær af legitimitet over grevens egne handlinger. Dermed skabte greven med eftergivelsen af bøderne en fortælling, hvor hans egne seksuelle udfoldelser ikke var en overskridelse af den legitime husbondmyndighed, udnyttelse og magtmisbrug, men derimod en kulturel gangbar handling på hans gods.

Samtidig er det muligt, at han i sin uægteskabelige seksualitet fremstod som forvalter af en speciel type autoritet og social forventning. Praksis med eftergivelsen af lejemålsbøderne sammen med den omhyggelige notering af synderne gik tilbage til faderens tid. Otto Ludvigs egne notater om seksuelle forlystelser startede omkring det tidspunkt, hvor han gik aktivt ind i godsets drift. Der kan være tale om en form for "forpligtelse", som Otto Ludvig overtog fra sin far. En forpligtelse, der rummer flere aspekter og muligvis også en yderlig betaling til de udvalgte kvinder, der gjorde forbindelsen attraktiv for dem. En mulighed er, som peget på med fæstebondens hustru, at det var attraktivt at videreføre grevens gener, også selvom det betød fødslen af et uægte barn i en fæstebondens familie, ligesom kongernes uægte børn heller ikke blev socialt udstødt. En anden mere jordnær mulighed er, at greven betalte de udvalgte kvinder, der kunne tjene lidt ekstra på fritidsprostitution for greven, der således kunne dække sine behov for seksuelle udskjelser formentlig uden at løbe de samme sundhedsmæssige risici, som hvis han besøgte prostituerede i København.¹² Endelig kan der, som

¹² Francisco de Mirandas rejsedagbog rummer en række notater om brug af tjenestepiger som personligt prostituerede, hvilket underbygger denne mulighed som en alment accepteret kulturel form (Miranda, 1987: f.eks. 56-58, 75, 81).

jeg har været inde på, være koblet en form for forventning om ægteskab til grevens forhold til ugifte kvinder. Der eksisterede generelt en forventning om ægteskab hvis en (ugift) mand gjorde en uberygtet kvinde gravid, en forpligtelse der kan have været til stede i mindre udtalt form i relation til den gifte mand, især hvis han havde position til at skaffe eller købe kvinden en anden ægtemand. Der kunne således være en helt legitim interesse hos kvinderne i at indgå i et seksuelt forhold med greven, der samtidig kunne fremstå som viril og mandig på sit gods, hvilket sikkert ikke har været uden betydning i forhold til at etablere sin magtposition.¹³ Den seksuelle aktivitet kan meget vel ses som en del af en maskulinitet, der etablerede godsejerens position lokalt og fungerede samtidig med billedet som nådig, eftergivende og socialt ansvarlig. Det viriles kobling til en maskulinitet, der var vigtig for godsejerens position, kan forklare, hvorfor Otto Ludvig noterede sine seksuelle udskejelser på lige fod med andre sociale begivenheder, hvilket får dem til at fremstå som vigtige identitetsmarkører sammen med visitterne og promenaderne.

Tilbage står det forhold at Otto Ludvig Raben i en periode på 17 år havde godt 90 seksuelle forhold til kvinder på sit gods, formentlig kvinder der var underlagt hans husbond- og herremandsautoritet. Greven startede sine dagbogsnotater om forholdene omkring det tidspunkt, hvor han overtog den daglige drift af godset og dermed den reelle godsejerautoritet. Sammenkoblet med det forhold, at langt de fleste af grevens forhold fandt sted på godset, tyder det på, at de seksuelle forhold til godsets kvindelige beboere var en integreret del af godsautoriteten.

Grevens seksuelle forhold ved siden af ægteskabet stod i klar modsætning til landets lovgivning, som han selv var indsat som garant for af den enevældige magt. Grevens praksis kan læses som en afspejling af strukturelle modsætninger mellem på den ene side lovgivningen som en juridisk normsætning og på den anden side de lokale kulturelle forventninger til grevens seksualitet, der udspringer både af et behov for at bevise virilitet og derigennem mandighed samt de forskellige forventninger til den nytte, lokalsamfundet kunne drage af grevens uægteskabelige forbindelser – for slet ikke at tale om muligheden af at underbygge sin generelle magtposition som greve via den adelige og mandlige magtdemonstration som seksuel udnyttelse udgør.

¹³ De absolutistiske fyrster i Europa havde således officielt anerkendte elskerinder, hvis funktion det bl.a. var at demonstrere kongens virilitet, der fremstod som essentiel for kongeligheden (Chaline, 1999: 76). I en politisk verden styret af klientalisme og netværksdannelse var uægte børn ikke uden betydning for etablering af alliancer og netværk. Det er muligt, at noget lignende i mindre målestok har gjort sig gældende længere nede i samfundet, i godsernes sociale struktur, og at grevens behov for at vise sin virilitet på godset således skal kobles til en magtlegitimering, der hører absolutismens Europa til, mens andre identifikationsmodeller bliver centrale i den oplysningens tidsalder, han også repræsenterer, og som formentlig først slår igennem i København.

Muligheden for f.eks. at få en gravid tjenestepige gift og derved opfylde den kulturelle forventning om ægteskab træder frem som et kulturelt skema, en handlemulighed, der kunne forene de strukturelle modsætninger og legitimere den forudgående handling. Greven bliver således en agent, der via sin handling i relation til de strukturer, der omgiver ham, skaber en meningsfyldt praksis ud af sine uægteskabelige relationer – en praksis hvor eftergivelsen af lejemålsbøderne bidrager til at legitimere hans handlinger og skrive dem ind i en acceptabel kulturel kontekst, hvor de bidrager til hans mandighed frem for at undergrave den som illegitim udnyttelse af husbondautoritet.¹⁴

Adelsmandens mandighed

Efter Otto Ludvig Raben i 1773 overtog ansvaret for godsets drift, forlod han og familien nærmest ikke de Lollandske besiddelser de følgende 10 år. Frem til 1768, hvor de mere permanent slog sig ned på godset, havde de, som mange andre adelige i tiden, tilbragt sommeren på landet og vinteren i København, tæt ved hoffet og det politiske liv. Valget af den landaristokratiske livsstil betød samtidig fravalg af en politisk karriere og en aristokratisk livsform koblet til byen. Grevens notater om seksuelle forlystelser ved siden af ægteskabet er koblet til det endelige valg mellem de to livsformer, som greven hidtil havde praktiseret sideløbende. På landet indgik grevens som den øverste og samlende husbondfigur i et stort godsnetværk med de mulige beføjelser og forventninger, som analysen overfor har vist. Han skulle her etablere sig i spidsen af et lokalt magtnetværk, og seksualiteten har efter al sandsynlighed på en eller anden måde været en af nøglerne hertil. Livet i byen stillede andre krav til grevens etablering af mandighed. Her skulle han begå sig ved det ceremonielt betonedede hofliv – danse og spille musik. Opholdet i Paris viser bl.a., at han mestrede denne kunst, men også at seksuelt betonedede relationer til det andet køn måske ikke var fremmede for ham (Koudal, 2007: 53ff.). Det er således et åbent spørgsmål, om greven vitterligt først startede sine ægteskabelige sidespring efter bosættelsen på landet, eller det først blev interessant for ham at notere dem i dagbogen i den forbindelse. Seksuelle relationer i København var ikke nødvendigvis sociale aktiviteter af betydning for grevens selvopfattelse og dermed ikke noget han noterede, ligesom han kun i relationerne på landet havde behov for at holde regnskab med potentielle faderskaber, han efterfølgende kunne forpligtes på. De manglende navne antyder, at der ikke var faderskabssagerne, som greven havde i

¹⁴ Analysen er inspireret af Sherry Ortner's bud på en praksisteori. Praksis defineres som handling i relation til struktur, og målet er en analyse af relationen mellem praksis og struktur i en historisk kontekst, dvs. en analyse af handlemåder på baggrund af kulturelle former, sociale relationer og historiske processer. Et grundelement i teorien er et flersidigt strukturbegreb, idet strukturer både er strukturelle modsætninger, der udgør aktuelle problemer for aktøren, og kulturelle skemaer, der giver den kulturelle løsning på de strukturelt skabte problemer. Agenten skaber praksis og fortællingen ved sin handling i relation til de givne strukturer (Ortner, 1989: 11-18).

tankerne, men selve handlingen, der var betydnings-skabende.

I København var greven optaget af et socialt liv, hvor han som nævnt ikke indgik i en ledende position, men tvært imod blev opfattet som hørende til sine forældres husstand og stedse var i en underlegen, modtagende position. Hans notater viser et nøje regnskab med det sociale liv, mens politiske overvejelser er stort set fraværende. F.eks. fremstår det som yderst centralt, hvilket bord han spiste ved, når han gæstede hoffet, ligesom han gik meget op i dagliglivets brug af standsmærker, som hvilket køretøj folk transporterede sig rundt i. Han nævner i samme ånd nære familiemedlemmer, f.eks. sine svogre ved rang frem for fornavn. Det sociale netværk og grevens position i dette var med andre ord yderst centralt for hans identitet og selvopfattelse. Man fornemmer, at deltagelse i de rigtige og de centrale kulturelle arrangementer og saloner havde stor betydning for anseelse, politiske muligheder og dermed mandigheden – at kunne gøre sig gældende i de rigtige kredse fremstår som en maskulinitetsmarkør. I byen repræsenterede visitter med hustruen, deltagelse i det finere kulturliv og ikke mindst hoffelivet hans identitetsprojekt. Her var grevens evne til at begå sig i det rette selskab, musikinteressen og -talentet samt formentlig også hans oplysnings- og reformvenlige indstilling, elementer i etableringen af den type mandighed, der gjorde sig gældende i disse sociale kredse. Friluftslivet, jagten, skovarbejdet og de seksuelle udfoldelser hørte det landaristokratiske liv til, det var ikke koblet til den politiske karriere, der spandt sig ind i bylivets selskabelige omgangsformer.

I forlængelse af Judith Butlers teori om, at kropslige ytringer gentager normerne for kønnethed, kan man se grevens seksuelle forhold som en kropslig ytring, som en performance. Det er en pointe hos Butler, at selviscenesættelse inden for kønsnormerne skaber genkendelse og anerkendelse. Derfor må man antage, at grevens seksuelle aktivitet på landet har været en performance, der blev genkendt som et maskulint udtryk og skabte anerkendelse. Den uægteskabelige seksualitet repræsenterede for greven en maskulin kønsnorm på landet, men tilsyneladende ikke i de sociale relationer som han indgik i byen. Her var de maskuline kønsnormer snarere koblet til det officielle selskabelige liv ved hoffet og deltagelse i kulturelle arrangementer rundt omkring i de ledende sociale lag. Den sociale selviscenesættelse og det maskuline udtryk fremstår forskelligt i de to forskellige kontekster, greven indgik i, og mens det seksuelle ikke var til stede i byen, hvor han befandt sig i underordnet position i de fleste sociale relationer, var det nærværende på landet, hvor han var den overlegne part i langt de fleste sociale relationer. Uægteskabelig seksualitet som et mandigt udtryk fremstår i denne sammenhæng dermed som koblet til en socialt overlegen position og er således udtryk for en social placering snarere end en naturlig drift.

Performance i byen og på landet

Otto Ludvig Rabens dagbogsnotater underbygger i sig selv historikernes antagelser om seksuel udnyttelse på husstandens og samfundets hierarkiske principper trods kildemæssige vanskeligheder med at bevise, hvem greven forlystede sig med, og muligheden af, at han enten havde en fast elskerinde gennem årene, eller forså sig med socialt ligeværdige kvinder. Selv med grevens dagbog som en unik kilde til studiet af de uægteskabelige relationer på husstandens hierarkiske præmisser har det ikke været muligt at kaste lys over historiens skyggetal og eftervise de socialt skæve relationer i mere almindeligt materiale som kirkebøger og godsregnskaber. Det har ikke været muligt at sandsynliggøre et mønster af falske udlæggelser, der dækkede over husbonds udnyttelse af tjenestepiger eller lignende magtstrukturer. Selvom der kan etableres en vis sammenhæng mellem nogle af grevens notater og kirkebøgenes udeladelsessynder og antageligt fejlagtige oplysninger, er billedet på ingen måde entydigt eller omfattende nok til, at der kan drages konklusioner, som kan bruges i andre sammenhænge.

Grev Raben noterede i sin dagbog små og store sociale begivenheder fra både hverdag og festlige lejligheder, fra daglige spadsereture i parken til bryllupper og kongelige begravelser. Alle notaterne spejler hans rolle og deltagelse i begivenhederne. De ting, han valgte at notere frem for andre, som nødvendigvis må være udeladt, indgår i en form for identitetskonstruktion: de indgår i det billede han ønskede at fastholde om sig selv. Dermed bliver både de sociale begivenheder i almindelighed og de seksuelle relationer i særdeleshed en del af en identitetskonstruktion, der citerede tidens normer for mandighed og maskulinitet.

I forbindelse med at greven tog fast ophold på godset på Lolland og overtog ansvaret for dets drift, begyndte han en lang række af seksuelle forhold ved siden af sit ægteskab, formentlig til kvinder på godset, der var i en underlegen position i forhold til ham. Han indtog på sit gods en husbondrolle, der satte ham i toppen af et lokalt magthierarki. Koblet til denne position var en række krav til den mandighed, godsejeren måtte udvise for at fremstå som magtfuld. Seksualiteten kan meget vel have været en del af denne mandighed. Ved sin eftergivelse af lejermålsbøderne skabte greven et skær af legitimitet over sin egen seksualitet, der ellers kunne tolkes som en overskridelse af husbondrettighederne, der ville koble til en negativ maskulinitet. Samtidig kan hans seksuelle forhold ses som en respons på kulturelle forventninger i lokalområdet til grevens virilitet og de fordele, lokale kvinder kunne drage af at stå i forhold til greven i form af økonomisk kompensation og evt. efterfølgende arrangerede ægteskaber. Greven kan således ses som placeret i en position mellem to modstridende strukturelle forhold, en retlig forventning og en kulturel, der blev bragt i overensstemmelse via grevens handlinger, idet bødeeftergivelse og kompensation til kvinderne som et kulturelt skema muliggør grevens egen uægteskabelige seksualitet og bidrager til hans

maskulinitetskonstruktion frem for at forlene ham med en negativ og ulegitim mandighed. Samtidig kan man på ingen måde udelukke at grevens seksuelle forhold også har været med til at underbygge hans mandlige og adelige magtposition ved sin simple understregning af hans adgang til seksuelle ydelser fra ham underlagte kvinder.

Otto Ludvig Raben fungerede ikke kun i en landkonstekst, men også i et byrum, hvor en anden maskulinitetskonstruktion tilsyneladende har været nødvendig, og hvor det seksuelle spillede en anden rolle. I København skulle greven ikke i samme grad som på landet etablere sig i en husbondposition, men fungerede i højere grad blandt ligesindede og i en socialt underlegen position, hvilket gav anledning til en identitet, hvor visitter, musik og hoffliv var kernen i grevens maskulinitet. Både på landet og i byen handlede grevens maskulinitetskonstruktion om performance. Men mens seksualiteten på landet var en central kropslig ytring, var deltagelse i det kulturelle liv og hoffets ceremonier og begivenheder central for grevens identitetskonstruktion og mandighed i byen. Den uægteskabelige seksualitet fremstår dermed som modstykke til grevens mandighed i de bymæssige relationer, seksualiteten var koblet til hans autoritet som husbond og hans placering øverst i det lokale sociale hierarki.

Nina Koefoed er adjunkt i Historie ved Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet.

Litteratur

Appel, H.H. (1999): *Tinget, magten og æren. Studier i sociale processer og magtrelationer i et jysk bondesamfund i 1600-tallet*. Odense: Odense Universitetsforlag.

Butler, J. (1993): *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of Sex*. New York: Routledge.

Cronberg, M.L. (1997): *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680-1880*. Lunds universitet: Historiska institutionen.

Chaline, O. (1999): "The Kingdom of France and Navarre. The Valois and Bourbon Courts c. 1515-1750". In: Adamson, J. (red.) *The Princely Courts of Europe. Ritual, Politics and Culture Under the Ancien Régime 1500-1750*. London: Seven Dials: 67-94.

Hull, I.V. (1996): *Sexuality, State and civil Society in Germany 1700-1815*. Ithaca, London: Cornell University Press.

Jansson, K.H. (2002): *Kvonnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktionen af kön i Sverige 1600-1800*. Uppsala: Uppsala University Library.

Koefoed, N. (2007): *Besovede kvindfolk og ukærlige barnefædre. Køn, ret og sædelighed i 1700-tallets Danmark*. København: Museum Tusulanums Forlag.

Koudal, J. H. (1992): "Den fløjtespillende greve". *Siden Saxo* 1: 2-9.

Koudal, J.H. (2007): *Grev Rabens dagbog. Hverdagsliv i et adeligt miljø i 1700-tallet*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Krogh, T. (1987): *Staten og de besiddelsesløse på landet 1500-1800*. Odense: Odense Universitetsforlag.

Krogh, T. (2000): *Det store natmandskomplot. En historie om 1700-tallets kriminelle underverden*. København: Samlerens Forlag.

Lövkrona, I. (1999): *Annika Larsdotter barnamörderska. Kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige*. Lund: Historiska Media.

Miranda, F. (1987): *Miranda i Danmark. Francisco de Miranda's danske rejsedagbog 1787-1788*. Ved Haavard Rostrup. København: Forlaget Rhodos.

Ortner, S.B. (1989): *High Religion. A Cultural and Political History of Sherpa Buddhism*. Princeton: Princeton University Press.1

Telste, K. (2000): *Brutte løfter. En kulturhistorisk studie av kjønn og ære 1700-1900*. Universitetet i Oslo: Det Historiefilosofiske fakultet.

Wettlaufer, J. (2000): "The jus primae notis as male power display: A review of historic sources with evolutionary interpretation". *Evolution and Human Behavior* 21/2: 111-123.

Kilder

Danske Lov, Kong Christian den femtes.

Forordning af 5. marts 1734, angående besvangrelse og deraf påståede ægteskab.

Forordning af 14. oktober 1763, at faderen til et uægte barn skal erlægge halvdelen af dets opdragelses bekostning til det er 10 år gammelt.

Forordning af 8. juni 1767, hvorved det åbenbare skriftemål for lejermål ophæves.

Forordning af 30. maj 1794, at uægte børns mødre skal være berettigede til at beholde og opfostre deslige børn, og at de dertil skal nyde bidrag i penge af fædrene, mv.

Grev Rabens dagbog – udskrift fra Jens Henrik Koudals database.

Kirkebøger fra følgende sogne i perioden 1771-1792: Toreby, Døllefjelde, Bregninge, Kettinge, Nysted, Herrikslev, Musse og Slemminge.

Landsarkivet for Sjælland (LAK), Godsarkivet. Gruppe
3: Aalholm, Kontributions- og jordebogsregnskaber
1737-86. Udgifts- og indtægtsjournaler.

Rigsarkivet, Danske Kancelli, I8, 12. juni 1812, nr. 939.